

O‘zbekiston an’anaviy kulolchilik san’ati tarixi

Xojimurodov Shaxzod Muzaffar o‘g‘li
Namangan davlat pedagogika instituti
1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada An’anaviy kulolchilik san’atining dastlab paydo bo‘lishi, uning keyingi rivoji hamda uni O‘zbekiston hududiga kirib kelishi tarixi, shuningdek, an’anaviy kulolchilik san’atining yirik namoyondalari va ularning amaliy ishlari hamda O‘zbekistondagi kulolchilik san’ati rivoji uchun qo‘shgan ulkan hissalar haqida qisqacha ma’lumotlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: “Keramika asri”, “Chanqovuz”, “Erkak va ayol”, “Bayram”, “Shodlik”, “Afsonadagi qiz”, “Zamin xotirasi”.

Kulolchilik – jahon san’ati tarixida o‘ziga xos yuksak o‘rin egallagan tasviriy san’atning eng qadimgi, inson zotini madaniy-maishiy jihatidan rivojlanishida g‘oyat kuchli va katta rol o‘ynaydigan turidir. Kulolchilik inson zotini madaniy mehnatga, ijodga olib kirgan va yaratish san’atidan dastlabki aql-idrok bergan mashg‘ulot bo‘lib, jamiyatlar taqqiyotida ham g‘oyat kuchli rol o‘ynagan san’atdir. Chunki insoniyatning evolyutsion rivojlanishidagi juda ko‘plab voqea-hodisalarning keyingi avlodlarga yetkazishda ko‘za, tovoq va boshqa kulolchilik-keramik buyumlar alohida vosita bo‘lib xizmat qilib kelgan.

Ma’lumki, arxeolog-olimlar tomonidan aniqlangan ilmiy-ashyoviy materiallar asosida bergan xulosalariga ko‘ra kulolchilik san’ati eramizdan avvalgi 6-5-ming yilliklardayoq shakllana boshlagan. Neolit davrining boshlaridanoq odamlar tuproq va loydan turli buyumlar yasab, uni oftobda quritib, olovda qizdirganda toshdek qotib qolishini bilib olganlar. Shu davrlardayoq odamlar sopol buyum yasash uchun qanday tuproqdan foydalanishni, ularning ham oldingisidan qattiqroq, chiroyliroq qilib tayyorlashni o‘zlashtira borganlar. Sopol buyumlar yasash uchun yer yuzining hamma mintaqalarida xom-ashyoni mavjud bo‘lganligi uchun ham bu kasb dunyoning barcha o‘lka xalqlarida juda tez o‘zlashtirib olingan va juda tez tarqalgan. Yangi tosh asri-Neolit-eramizdan avvalgi 6-3-ming yillikka kelib, toshdan buyumlar yasash takomillashadi. Xuddi shu davrda kulolchilikning dastlabki ko‘rinishlari paydo bo‘ladi. Bu ibtidoiy odamlar tasavvurini, aql- idrokini rivojlanishid muhim vosita bo‘ldi.

Kulolchilikning takomillashuvi me'morchilik san'atini rivojlanishiga olib keladi. Shu boisdan Qadimgi old Osiyo va Misrda me'morchilik juda kuchli rivojlanadi. San'at tarixidan ma'lumki, dastlab kulolchilik bilan ayollar va qizlar shug'ullanganlar. Dastlab, kulolchilik buyumlarining ostki asosi uchlik qilib ishlangan va yerga suqib qo'yilgan. Eramizdan avvalgi 4-ming yilliklarga kelib, old Osiyoning Missopotamiya o'lkasida kulolchilik charxi ixtiro qilinadi. Eramizdan avvalgi 3-ming yillikda esa kulolchilik charxi-dastgohi Misrda kashf etiladi. Kulolchilik dastgohini paydo bo'lishi bilan bu kasbni erkaklar o'z qo'llariga oladilar.

Tarixchi olimlar va arxeologlar yangi tosh asrida kulolchilik va keramika san'ati juda kuchli rivojlanganligini e'tirof etib, bu davrni "Keramika asri" deb atash ham mumkin degan xulosaga keladilar. Chunki, keramikani rivojlanishi bilan turmush va ro'zgor buymlari, mehnat qurollari, plastic xaykaltaroshlik, me'morchilik va badiiy-bezak buyumlarini rivojlanishiga keng imkoniyatlar ochildi. Kulolchilik dastgohi yer yuzining barcha o'lkalarida bir xil texnik tuzilishda "Oq charxi" va "Oyoq charxi" shaklida bo'lgan xolda tarqalgan va ishlatilgan. Kulolchilik san'ati ming yilliklar osha takomillashib, rivojlanib, yaratilgan buyumlarning sifati, badiiy saviyasi yaxshilandi va turlarini ko'paydi, nafislashdi va tobora rivojlandi.

Enalit davrining mis asriga kelib, Qadimgi Sharq va Yunonda sopolga sir berish kashf etildi. Sopol buyumlar nafislashdi, noziklashdi va bezaklashdi. Buyumlar sirtiga va ichki devorlariga turli mavzudagi manzara, maishiy va boshqa janrdagi kompozitsiyalar, tarixiy voqealar tasvirlari ishlandi.

Qadimgi dunyoning rangtasviri va bo'rtma kompozitsiyasi haqidagi ilmiy-ashyoviy materiallar bizgacha asosan ko'zalar, xumlar, vazalar orqali yetib kelgan. "Qayiqdagi Dions", "Ayaks va Axill", "Yunon yuguruvchisi", "Dions", "Ko'chmanchi skiflar", "Yunon jangchisi" kabi qadimgi dunyoning rangtasvir asrlari bizgacha yetib kelib, ular qadimgi dunyo rangtasviri haqidagi aniq-ilmiy ma'lumotlar beradi.

O'rta asrlarda ham dunyoning barcha xalqlari ijodida kulolchilik juda yaxshi rivojlandi. O'rta asrlarda osiyolik kulolchilikning yangidan-yangi turlarini, uslublarni va maktablarini kashf etadilar. Ayniqsa, Xitoy, Hindiston, Yaponiya, Vetnam, Koreya, Indoneziya kulolchiligi juda yaxshi taraqqiy etdi. O'rta asrlarda Xitoy, Sharq mamlakatlari orasida kulolchilik san'ati bo'yicha ancha ilgarilab ketdi. Ayniqsa, Min va Tsinn sulolalari xukmronligi davrida kulolchilik juda yaxshi rivojlandi va takomillashib uning keramika va chinni ishlab chiqarish sohalari kashf etildi. IV-VI asrlarda chinni

buyumlar Xitoyda, XI-XIV asrlarda Eronda ishlab chiqarildi. VI-VII asrlarda Yaponiyada keramik buymlar yaratilib, me'morchilikda undan samarali foydalanila boshlandi. XV asrdan chinnisozlikka asos solindi. Eramizning boshlarida Koreya Amaliy san'ati rivojlangan mamlakatalardan biriga aylandi. Birinchi asarlaridayoq koreyaliklar sirli va gulli sopol ishlab chiqarishni o'zlashtirdilar. Shu davrlar keramika va chinni buyumlar ishlab chiqarila borgan. IX-XIII asrlarga kelib Eronda kulolchilik juda yaxshi rivojlandi. Nishopur, Kushon va sultonobod shaharlari kulolchilik san'atining markazlari sifatida dong taratdi. XV-XVI asrlarda Eron me'morchiligida kermika va koshin san'atidan juda yaxshi foydalandi.

Yevropada ham o'rta asrlarga kelib kulolchilik mustaqil va me'morchilik san'ati bilan uyg'unlashganholda rivojlandi. Vizantiya, Germaniya, Ispaniya, Rossiya kabi mamlakatlarda kulolchilik takomillashib, uning keramika va chinnisozlik san'atiga asos solindi. Fransiyadagi Versal bog'-saroyi majmuasi qurilishida keramikadan unumli foydalanildi.

XIV-XVIII asrlarda Yevropa bozorlarida chinni buyumlar sotila boshlandi. XVIII asrda Petr-I chinni ishlab chiqarish uchun Yevropadan ko'plab kulollarni Rossiyaga taklif etdi. Rossiyada qora chinni ishlab chiqarildi. M. Lomonosov chinni yaratish bo'yicha ancha izlanishlar olib bordi. U ellikka yaqin chinni ishlab chiqarish bo'yicha nazariy tavsiyalar ishlab chiqdi. Lekin ular amalga oshmay qolib ketdi.

1747 yili rus olimi D. Vinogradov tomonidan qattiq chinni olish uslubini ishlab chiqdi. 1753 yili Peterburgda "Neva" chinni ishlab chiqarish korxonasi ishga tushadi. O'rta Osiyoda chinni buyumlar ancha qadimdan Xitoy, Eron va Rossiyadan keltirilgan.

O'zbekistonda Rishton kulollari tomonidan chinniga yaqin bo'lgan buyumlar yaratadilardi. 1953 yili Toshkentda 60-70 yillarda Samarqand va Quvasoyda chinni zavodlari, Angrenda keramika zavodlari ishga tushuriladi.

Asrlar davomida orttirgan madaniy boyligimiz, xalq amaliy san'atining ayrim turlari, ularning o'ziga xos turlari haqiqiy o'zbekona nomlari, ishlash texnologiyalari va ularni yaratgan ustalarimizning nomlari asta sekin unutilib ketish arafasida turibdi. Shuning uchun xalqimizning asrlar bo'yi qilgan ijodiy meqnati natijasida yaratilgan tarixiy yodgorliklar va boshqa amaliy san'atimiz obidalarini ko'z qorachiqimizdek saqlash, qadrlash va ulardan foydalanish hozirgi davrimizning eng muhim vazifalaridan biridir.

Kulolchilik loydan mo'jizakor go'zallik yaratgan Sharqning eng qadimiy hamda navqiron san'atidir. Bu loy, saxovat, halollik, ezgulik timsolidir. Zero tuproq

insonlarning barcha ehtiyojini o'z zimmasiga olgan farovonlik, to'kinlik, rizq-ro'z, go'zallikning oliy ko'rinishi san'atning zaminidir. O'zbek kulolchiligi uzoq tarixga, ajoyib an'analar, shakl, mazmun, ijodiy jarayon va o'ziga xos uslubga ega. Kulolchilik xunari loydan madaniy buyumlar jumlasidan piyola, kosa, tovoq, ko'za, lagan, xurmacha, tog'ora, xum, tandir, o'yinchoqlar, qurilish materiallari va boshqalar tayyorlanadigan soha bo'lib, u uzoq tarixga ega. Mahsus tuproqni o'ta qizdirganda toshsimon bo'lib pishishini, undan xar xil idishlar tayyorlashni odamlar juda qadimdan, aniqroq qilib aytganda neolit davrining boshlaridayoq tushunib yetganlar. Ular avval loydan idish-tovoqlar yasab, gulxonda qizdirib pishirganlar. Tuproq jahonning hamma yerlarida bo'lgani uchun kulolchilik keng tarqalgan bo'lib dastlab bu hunar bilan ayollar shug'ullanganlar.

Kulolchilik charxi miloddan avvalgi uch ming yillikni boshlarida ixtiro qilingandan keyin kulolchilik bilan erkaklar shug'ullana boshlaganlar. Keyinchalik loydan yasalgan idish-tovoqlarni maxsus o'choq hamda xumdonlarda pishirganlar. VIII-XII asrlarda kulolchilik O'rta Osiyoda yaxshi rivojlangan. Buni Afrosiyobda va O'rta Osiyoning boshqa erlarida topilgan kulolchilikmisolida ko'rish mumkin. O'sha davrda O'rta Osiyo madaniyati tez sur'atlar bilan rivojlandi. Ko'pgina olim, yozuvchi va mutaffakkirlar, ya'ni Abu Ali Ibn Sino, Beruniy, Firdavsiy, Ro'dakiylar etishib chiqdi. Butun dunyoga mashxur bo'lgan me'morchilik yodgorliklari bunyod etildi. XIII asrda mo'g'ullar bosqinchiligi oqibatida Buxoro, Samarqand, Urganch, Mavr, Balx yong'in ostida qoldi. Oqibatda kulolchilik san'ati rivovojiga putur ketdi. XIV asrdan boshlab O'rta Osiyo hududida kulolchilik tez sur'atlar bilan rivojlandi. XIX asrga kelib kulolchilik mamlakatlari tashkil bo'la boshladi.

O'rta Osiyoda suvga bo'lgan ehtiyoj katta bo'lgani uchun sopol idishlarni yanada tezroq ishlab chiqarishga ehtiyoj sezildi. Asrlar osha ularning shakli va bezagi nafislasha bordi. Ustalar turli-tuman kulolchilik buyumlarini yasashdan tashqari ularni yuksak did bilan bezay boshladilar. XIX asrda O'rta Osiyoda tojik va o'zbek xalqlari o'rtasida kulolchilik juda keng rivojlanib G'ijduvon, Panjikent, Samarqand, Shaxrisabz, Toshkent, Rishtonda kulolchilik markazlari paydo bo'ldi.

Ma'lumki, 1997 yili O'zbekiston Badiiy Akadimiyasini tashkil etilishi Mustaqil O'zbekistonimizning Madaniy hayotida muhim voqea bo'lib, u mamlakatda badiiy ta'lim-tarbiyani rivojlantirishi, badiiy me'rosni o'rganish, san'at va madaniyatni zamonaviy kamolotini ta'minlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbek madaniy merosga, ayniqsa kulolchilik san'ati bo'yicha katta me'rosga egadirki, bu me'rosni o'rganish va ijodiy rivojlantirish bugungi kunda asosiy ta'limiy va tarbiyaviy vazifa bo'lib qolmoqda.

Davr talabidan kelib chiqilgan xolda kulolchilik san'atini an'anaviy va noan'anaviy texnologiyasi va uslublarini rivojlantirishni alohida e'tiborga olinib unga shart-sharoitlar yaratib berilmoqda.

Shularga ko'ra kulolchilik san'ati ustalari- rassomlari o'z ijodlarida an'anaviy uslublarni qayta tiklash bilan birga yangi talqindagi noan'anaviy uslublarda ijod qilishga ham kirishmoqdalar. 1991-2005 yillarda juda ko'plab rassomlar noan'anaviy kulolchilik san'ati asarlarini yaratdilar. 1996 yili Toshkentda noan'anaviy kulolchilik san'ati bo'yicha "Buyuk ipak yo'li XX asr yangi falsafa" mavzusida o'tkazilgan xalqaro simpozumi va uning yakunidagi ko'rgazmada Sharq bilan G'arb madaniyatini, aniqrog'i kulolchilik san'atini uchrashuvi bo'ldi. Bu ko'rgazmada O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Fransiya, Latviya va Shveytsiya kabi mamlakatlarni zamonaviy, noan'anaviy asarlari bilan qatnashgan rassomlar ijodida ko'rindi-ki, bu asarlarda zamon san'ati, madaniyati yutuqlari va falsafiy dunyosi ifoda etilgan. Ko'rgazmada namoyish etilgan O'zbekistonlik kulol-rassomlardan N.Quziyeva, X.Mirzayeva, Sh.Muminova, S.Smol'yankov, X.Xudoyberdiyev, B.Gulov asarlari zamon ruhi bilan, yangi dunyoviy san'at falsafasini ifoda etilgani kuzatiladi. Samarqandlik kulol usta X. Xudoyberdiyevning "Saraton" kompozitsiyasida Osiyo yozining g'oyat kuchli harorati, qumlio dashtliklar, o'lkamizning an'anaviy loy suvoqli uylari vositasida o'ta kuchli falsafiy mushohadaga boshlaydi.

Toshkentlik kulol-rassom X.Mirzayevaning "Soat" mavzusidagi badiiy-kompozitsiyasida esa odam zotiga g'oyat zarur bo'lgan vaqtning shiddatli va to'xtamas qadami. Ulkan qum soati mazmunida, ramziy holatda ifoda etiladi. Bu asar tomoshabinni mantiqiy fikrlashga chorlaydi. Bu ko'zga ko'rinmas bo'shliqni shamotning bir qismi vositasida anglab olishga imkon beradi. Shular qatorasiga N.Quziyevaning "Erkak va ayol", S.Smolyakovning "Zamin xotirasi", B.G'ulovning "Chanqovuz", Sh.Mo'minovaning "Voha" kabi asarlari ham tomoshshabinni falsafiy fikr yuritishga undaydi. Bu asarlar o'zlarining hajmi, qurilishi, shakli, tuzilishi, rang tusi va kompozitsiyasidan qat'iy nazar rassom ular zamirada xalqimizning milliy ma'naviy dunyosini tarixiy-taraqqiyoti, urf-odatlarini, aqlu-zakovati va san'ati-madaniyatini ilmiy asosda, ijodiy muhitda, obrazli tasvirlarda ifoda etadi.

Buxorolik kulol B.G‘ulomov “Chanqovuz” asarlari o‘tmishda suv uchun qo‘llanib kelingan ko‘zani o‘ziga xos tasviriy holatini yaratadi. Asarda ko‘zani bosh qismini osmonga cho‘zilgan holatidagi ikki qomati orasida musiqa asbobini o‘sib chiqqan holati tasvirga olinadi. Rassom bu asarni yaratishda qochirimlarga boy xalq madaniy me‘rosidan foydalanadi. Asardagi afsonaviy mahluqni ertaklar ruhidagi badiiy naqsh va shakl, tasvirlar bilan bezaydi. So‘ngi yillarda amaliy san‘atga bag‘ishlab o‘tkazilayotgan. “O‘zbekiston hunarmandchiligi buyumlari” ko‘rgazmalarida namoyish etilayotgan noan‘anaviy kulolchilik buyumlari ham tobora ko‘payib bormoqda. Ular orasida M.Mirkarimning “Laganlar”, L.Kozlovaning “Bayram”, “Shodlik”, “Afsonadagi qiz” kabi asarlari ham yil fasllari, odamlarning dunyoqarashlari, afsonaviy motivlar asosida ifoda etilgan.

Amaliy san‘at ko‘rgazmalarni kuzatar ekanmiz, ularda mamlakatimiz kulol ustalarini noan‘anaviy uslublarda yaratilgan san‘at asarlarida mavzularning rang-barangligi, asarning yaratilishi, materiallari, syujetlarini zamon talabiga mosligini ko‘rish bilan ijodning yangi, noan‘anaviy xarakterini anglab olasiz. Kulolchilik san‘ati bo‘yicha ijodkor maktablar: Rishton, G‘ijdivon, G‘urumsaroy, Xrazm, Samarqand kabi kulolchilik markazlari an‘anaviy texnologik va uslublarni ham tobora takomillashtirib, yangidan-yangi, g‘oyat kuchli badiiy mazmunga ega bo‘lgan san‘at asarlarini yaratmoqdalarki, ular oldidan tomoshabin keta olmay, undagi g‘oyat nozik, nafis, bejirim bezak kompozitsiyalariga mahliyo bo‘layotganini ko‘rasiz.

Hozirgi zamon kulolchiligining noan‘anaviy texnologiya va uslubida yaratilgan asarlar tomoshabinni mantiqiy tafakkurga, falsafiy mushohadaga boshlasa, an‘anaviy milliy kulolchilik, qadriyatimiz va an‘analarimizga hurmat, ehtirom, ota-bobolar san‘atiga ta‘zimga chorlaydi. Mustaqillik yillarida yaratilgan: M.Rahmatovning “Qo‘shquloqli ko‘za” (G‘urumsaroy), M.Turopovning “Lagan” (G‘urumsaroy), Sh.Yusupovning “Lagan” (Rishton), Alisher va Abdulla Narzullayevlar “G‘ijdivon sopol buyumlari” (Samarqand), A.Matchonovning “Bodiya-Lagan” (Xorazm), B.Barotboyevning “Laganlar” (Qo‘qon) kabi zamonaviy motivlarda an‘anaviy uslublarda yaratilgan bu asarlari o‘zining materiali konstruktsion shakli-shamoili va ularni yaratishdagi sir, bezak, tasvir kompozitsiyasi, rang va bo‘yoqlardagi ham an‘anaviy texnologiyani uyg‘unligi ham an‘anaviy, ham noan‘anaviy texnologiyani uyg‘unligi ham buyumlar badiiy uyg‘unligini ta‘minlaydi.

Kulolchilik san‘ati esa asrlar davomida qora loydan mo‘jizakor go‘zallik yaratib, undan nafaqat uy-ro‘zg‘or buyumi sifatida, balki Sharqning eng qadimiy hamda

navqiron san'at turlaridan biriga aylangan amaliy bezak san'ati turlaridan biridir. Bu qora loy, sahovat, halollik, ezgulik timsolidir. Tuproq insonlarning barcha extiyojini qondira oladigan farovonlik, to'kinlik, rizq-ro'z, go'zallikning eng oliy ko'rinishidir. Kulolchilik bilan dunyodagi barcha xalqlar shug'ullanadi. Ular o'ziga xos tomonlari bilan bir-biridan farq qiladi. O'zbek kulolchiligi uzoq tarixga, ajoyib an'analar, shakl, mazmun, ijodiy jarayon va o'ziga xos uslubga ega.

Sopol buyumlari sodda bo'lsada uning ko'rinishi qismlarining aniqligi, mutanosibligi saqlanishi, naqshlarining badiiy joylashishi, shakl va mazmunining birligi, uyg'unligi o'zbek kulollarini jahonga tanitib kelmoqda. Kulolchilik hunari loydan, piyola, kosa, tovoq, ko'za, lagan, xurmacha, tog'ora, xum, tandir, buyum, o'yinchoqlar, qurilish materiallari va boshqalar tayyorlaydigan soha bo'lib, u uzoq tarixga ega. Maxsus tuproqni o'ta qizdirganda toshsimon bo'lib pishishini, undan har xil idishlar tayyorlashni odamlar juda qadimdan neolit davrining boshlaridayoq bilganlar. Ular avval loydan idish-tovoqlar yasab, gulxanda qizdirib pishirganlar. Tuproq jahonning hamma yerlarida bo'lgani uchun kulolchilik keng tarqalgan bo'lib, dastlab bu hunar bilan ayollar shug'ullanganlar.

Kulolchilik charxi miloddan avvalgi III ming yillikning boshlarida ixtiro qilingandan keyin bu san'at turi bilan erkaklar shug'ullana boshlaganlar. Keyinchalik loydan yasalgan idish-tovoqlarni maxsus o'choq hamda xumdonlarda pishirganlar.

Kulol Sh.Azimov ijodi.

Neolit davrida idishlarni tagi uchli qilib tayyorlanib yerga sanchib qo'yilgan. Enolit davrida esa Sharq mamlakatlarida hamda Qadimgi Gretsiyada nafis kulolchilik idishlari rivojlangan va me'morchilikda sopoldan foydalana boshlangan. VIII-XII asrlarda kulolchilik O'rta Osiyoda yaxshi rivojlangan. Buni Afrosiyobda va O'rta Osiyoning boshqa yerlarida topilgan kulolchilik buyumlari isbotlab berdi. O'sha davrda O'rta Osiyo madaniyati tez sur'atlar bilan rivojlandi. Ko'pgina olim, yozuvchi va mutafakkirlar, ya'ni Abu Ali ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy, Firdavsiy, Rudakiylar yetishib chiqdi. Butun dunyoga mashhur bo'lgan me'morchilik yodgorliklari bunyod etildi. Buxoroda Ismoil Somoniy maqbarasi qurildi.

XIII asrda mo'g'ullar bosqinchiligi oqibatida Buxoro, Samarqand, Urganch, Mavr, Balx yong'in ostida qoldi. Oqibatda kulolchilik san'ati rivojiga putur ketdi. XIV asrdan boshlab O'rta Osiyo sarhadlarida kulolchilik tez sur'atlar bilan rivojlandi. Amir Temur xalq amaliy san'atini rivojlantirishda juda katta xizmat qildi. Bosib olingan joylardan ustalarni olib kelib ular uchun rastalar ochtirdi. Mashhur go'zal, nafis binolar, qasrlar, saroylar qurdirdi. Amir Temur vafotidan so'ng o'zaro ichki janglar oqibatida Temuriylar xonligida markazlashgan xonlik kuchsizlanib ketdi. Natijada Buxoro, Xiva, Qo'qon xonliklari paydo bo'ldi. O'rta Osiyoda bir necha feodal davlatning bunday ajralishi natijasida o'zaro aloqa susayib ketishiga sabab bo'ldi. Shuning uchun ham kulolchilik turli yerlarda turlicha rivojlandi. O'rta Osiyoda suvga bo'lgan ehtiyoj katta bo'lgani uchun sopol idishlarni tez sur'atlar bilan ishlab chiqarishga ehtiyoj sezildi. Asrlar osha ularning shakli va bezagi nafislashib bordi. Ustalar turli-tuman kulolchilik buyumlarini yasashdan tashqari ularni yuksak did bilan bezay boshladilar.

XIX asrda arzon baho chinni ishlab chiqarilishi va Rossiyadan chinni idishlarni ko'plab olib keltirilishi O'rta Osiyo hududlarida sopol buyumlar ishlashni birmuncha pasaytirib yubordi. Lekin arzon sopol idishlarni me'morchilikda keng foydalanilishi kulolchilikning rivojlanishiga to'sqinlik qila olmadi.

XIX asrda O'rta Osiyoda tojik va o'zbek xalqlari o'rtasida kulolchilik juda keng rivojlanib G'ijduvon, Panjikent, Samarqand, Shahrisbz, Toshkent, Rishtonda kulolchilik markazlari paydo bo'ldi. Ular sopol idishlarini sirlab bezatishning o'ziga xos uslublarini vujudga keltirdilar. Ayniqsa, ishlab chiqarilayotgan kulolchilik mahsulotlarining sifatligi, chiroyliligi, naqshlarining nafis va ta'sirchanligi bilan shuhrat qozondilar.

1930 yilda Toshkentda eksperimental keramika va Samarqandda keramika ustaxonalari ochildi. 1932 yilda Toshkentda o'quv ishlab chiqarish ustaxonasi tashkil

etilib u yer xalq amaliy san'ati ustalari shu qatori kulollar tayyorlaydigan kurslar tashkil etildi. 1943 yilda Shahrisabzda o'quv-ishlab chiqarish badiiy kombinati ishga tushdi. Kulolchilik sir-asrorlarini mashhur kulollar yoshlarga sitqidildan o'rgatdilar. Bular rishtonlik Uzoq Shermatov, Xolmat Yunusov, g'ijduvonlik Muhammad Siddiq, Usmon Umarov, toshkentlik Turob Miraliev, shahrisabzlik Rustam Egamberdiev, Karim Hazratqulov va boshqalar shular jumlasidan. Ko'pgina kulolchilik ustaxonalari, artellari tashkil etildi. O'tgan asrning 40-yillarda G'ijduvondagi "Namuna", Rishtonda "Yangi hayot" artellari faqat mamlakatimizda emas, balki butun dunyoga mashhur bo'ldi.

Ayniqsa, kulolchilikni tatbiq etishda O'zbekiston xalq rassomi, san'atshunoslik nomzodi Muhiddin Rahimov samarali mehnat qildi. U o'ziga xos kulolchilik maktabini yaratib, xalq san'atiga oid bir qancha asarlar va ajoyib shogirdlar qoldirdi.

XX asrda O'zbekistonda kulolchilik mahsulotlarini an'anaviy tarzda ishlab chiqarish sekinlik bilan pasayib, ularning o'rniga sanoat mahsulotlari egallay boshlagan. Buning oqibatlarini hunarmandchilikning mazkur turi umumiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatgan, sirlangan kulolchilik buyumlari o'ziga xos xususiyatlarini, bezak madaniyatini yo'qota boshlagan, an'analarining davomiyligi buzilishiga olib kelgan. Natijada kundalik turmushda keng qo'llanib kelgan maishiy predmetlar, jumladan, kulolchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish barham topa boshlagan.

Buxoro-Samarqand kulolchilik maktabining o'ziga xosligi texnologik omil bilan bog'liqdir. Ushbu maktab markazlari uslubining ichki omillari ko'proq "afrosiyob" sopoli an'analariga asoslanadi. O'zbekiston miq'yosida XX asr ikkinchi yarmidagi xalq xo'jaligini rivojlantirish rejalari (chinni zavodlari va kulolchilik korxonalarini barpo etilishi) va shaharlar ahamiyatining oshish jarayoni an'anaviy Toshkent va Samarqand kulolchilik markazlariga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Xozirgi kunda Buxoro-Samarqand an'anaviy kulolchilik maktabini asosan G'ijduvon, Urgut markazlari namoyon etmoqda. Ushbu markazlarda keng qo'llaniladigan naqshlardan biri "bofta" yoki "charbargi davra" aylana naqshidir.

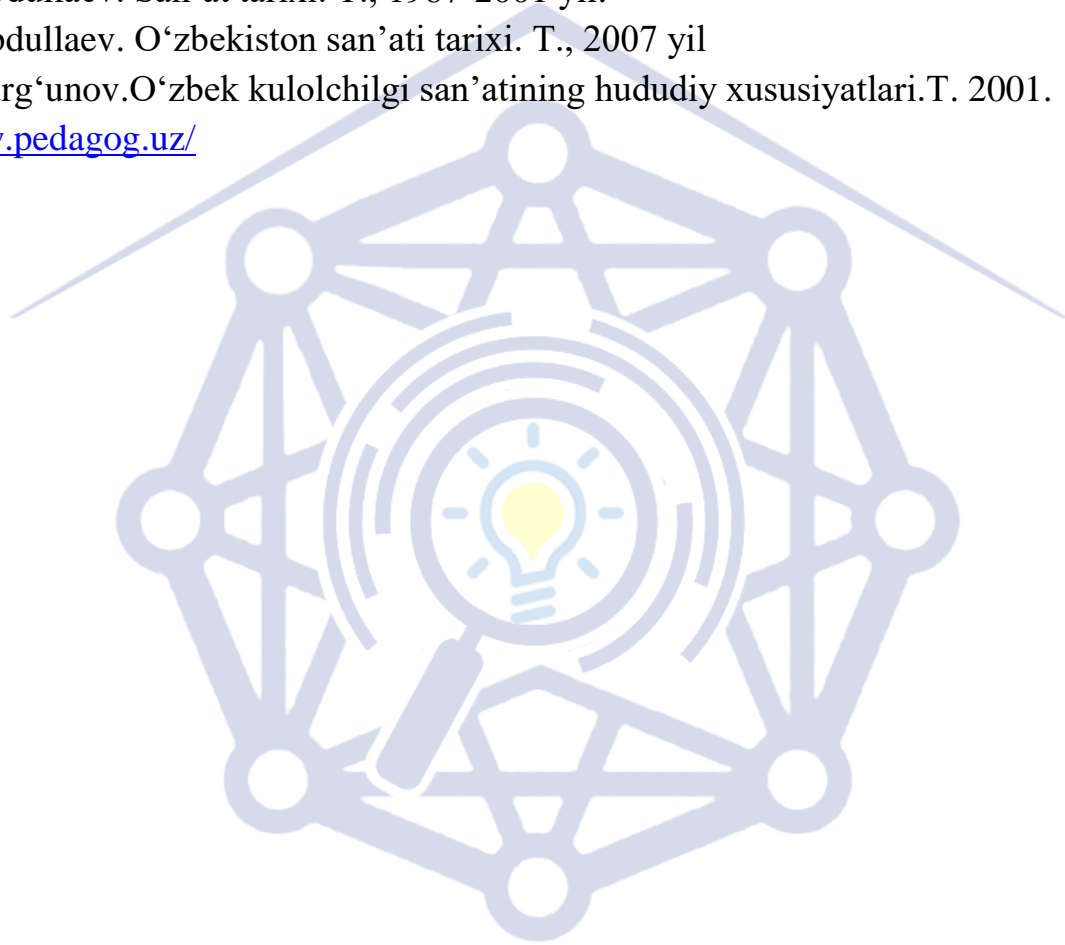
Research Science and
Innovation House

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Y.Qosimov. Qadimgi Farg‘ona sirlari. N., 1992 y.
2. A.Anorboev. Farg‘ona qadim va o‘rta asrlarda. S. 1994 y.
3. Xalq amaliy san‘ati. 1997 yil 30 may “22-sonli.
4. N.Abdullaev. San‘at tarixi. T., 1987-2001 yil.
5. N.Abdullaev. O‘zbekiston san‘ati tarixi. T., 2007 yil
6. A.Turg‘unov.O‘zbek kulolchiligi san‘atining hududiy xususiyatlari.T. 2001.
7. www.pedagog.uz/

**Research Science and
Innovation House**

